

IMAGINE

Wright Mills klassiker om "sociologisk fantasi" omsider på dansk.

Dens aktualitet demonstreres gennem en kritisk læsning af regeringens "Socialpolitiske Redegørelse 2002" og Socialpædagogernes Landsforbunds formands oplæg om dokumentation i det pædagogiske arbejde.

Den amerikanske sociolog C. Wright Mills (1916-1962) var en nuanceret og følsom mand. Havde han også været poetisk kunne han have skrevet ligesom John Lennon i "Imagine":

*You may say I'm a dreamer,
but I'm not the only one,
I hope some day you'll join us,
and the world will live as one.*

Ligesom John Lennon skrev Wright Mills, i "The Sociological Imagination", om en vision og et løfte, og han kritiserede de menneskeskabte forhindringer for realisering af oplysningstidens kulturelle værdier frihed og fornuft. Han blev opfattet som en *enfant terrible*, en kantet person og en polemiker. Nu, efter godt 53 år, er hans værk om samfundsvidenskabernes løfte endelig oversat til dansk. Desværre er bogen fortsat lige så aktuel og lærerig som midt i sidste århundrede.

Det gennemgående tema i hele bogen er Mills insisteren på at mennesket med fornuft og frihed er tvunget til at finde sine egne svar. For Mills handler det om at søge svarene på baggrund af kendskab til historie og tradition. Men samtidig pointerer han, at fortiden ikke kan give svarene alene og understreger dermed betydningen af visionen, løftet som påhviler sociologien.

Værket "The Sociological Imagination" har fået den danske

titel "Den Sociologiske Fantasi". Oversættelsen er unægtelig præget af den tyske reception af Wright Mills i 70-erne, hvor Oskar Negt skrev bogen "Sociologisk fantasi og eksemplarisk indlæring: til teori og praksis i arbejderuddannelsen" (1968, første danske oversættelse 1975 på RUC's forlag). Negt refererede til Wright Mills' søgen efter forestillinger der kan sammen tænke aktør- og hverdagslivsperspektiv og strukturperspektiv, og kalder denne sociologiske forestillingsevne for "sociologisk fantasi".

Wright Mills var en slags ærkeamerikansk en-mands pendant til Frankfurterskolen som Negt tilhørte, men bogens titel burde indikere at han skal læses på egne præmisser. I den tyske oversættelse fra 1963 hedder Wright Mills bog i øvrigt "Kritik der Soziologische Denkweise".

Bogen indeholder i det hele taget en lang række begreber og formuleringer der er svære at oversætte, for Mills har sin egen stil. Den danske udgave er præget af en forholdsvist direkte oversættelse, der nogle gange rammer meget præcis – f.eks. når Mills karakteristisk af Parsons teoridannelse "a confused verbiage" oversættes med "ordflom" – men oversættelsen gør også ind imellem stoffet tungere, mere sejt og mindre umiddelbart tilgængelig end den oprindelige tekst.¹⁾

Bogen indeholder rigtignok en kritik. Dels en kritik af den høje

teori²⁾, hvor det er Parsons indviklede og abstrakte begrebsmæssige konstruktioner der må stå for skud, og dels en kritik af empiriske undersøgelser der producerer tal og facts der i højere grad afspejler undersøgelsens metodologi end virkeligheden. Wright Mills opfatter sociologi som hverken en teknisk affære eller begrebsgymnastik. Det er et håndværk: det er godt at kende nogle teknikker, men den gode håndværker kan også improvisere, er kreativ og lever op til sin professions standarder og værdier. For Wright Mills er der ingen tvivl om at samfundsvidenskabernes standarder og værdier kan sammenfattes i oplysningstidens idealer om fornuft og frihed, der er pejlemærkerne for samfundsvidenskabsudøverens moralske valg og for dueligheden af hans resultater. Herved skriver Mills sig ind i sociologiens klassiske tema om forholdet mellem menneske og samfund. Et tema som har optaget den sociologiske tradition siden sociologiens fødsel i 1800-tallet. Han refererer således gennem bogen til f.eks. Weber, Marx, Durkheim, Comte og Simmel.

For Mills er disse klassikere også gode håndværkere, der lader sig inspirere lige så godt af litteratur og personlige erfaringer som af historiske studier. En tanke som den amerikanske sociolog R.A. Nisbet formulerer i "The Sociological Tradition (1966) og udfolder i "Sociology as an Artform"

C. Wright Mills
DEN SOCIOLOGISKE FANTASI
Hans Reitzels forlag 2002.

(1976). Kombinationen af godt håndværk og kunst kan vi også genfinde i nyere sociologisk tænkning hos Giddens, Bourdieu, Habermas og Bauman, der alle viderefører de klassiske sociologers mangeartede tilgang til menneske og samfund.

Bogen er bygget op i tre dele. Første kapitel er programmerklæringen. I åbningssætningen stilles diagnosen: "Nu om stunder føler mennesker ofte, at deres tilværelse er en lang række af fælder. De føler, at de ikke kan få styr på deres bekymringer i deres dagligdag, og denne følelse er ofte helt korrekt: hvad almindelige mennesker er direkte bevidste om, og hvad de forsøger at gøre, er afgrænset af de private kredsløb, de lever i, deres visioner og deres kræfter er begrænset til de nære scener, der udgøres af job, familie og nabolag. I andre miljøer færdes de kun indirekte og forbliver tilskuere, jo mere – om end vagt – bevidste de bliver om ambitioner og trusler, der overskrider deres umiddelbare omgivelser, jo mere indsnævrede synes de at føle sig." (s. 15) Derefter udarbejdes hvilket løfte der er indbygget i samfundsvidenskaberne: "Det som vi oplever i forskellige og specifikke hverdagskontekster har oftest en forbindelse med strukturelle ændringer. Følger vi den tankegang, så er det oplagt at vi kun kan forstå ændringer i sådanne hverdagskontekster og hverdagsoplevelser ved at

gå bag om dem. (...) At være bevidst om ideen om en social struktur og evnen til at bruge den bevidsthed med omhu er det samme som at evne at spore sådanne forbindelser i mange forskellige hverdagslivskontekster. At kunne gøre det er at have sociologisk fantasi." (s. 22, dog her anm. oversættelse, se note 1).

Efter denne velskrevne og kraftfulde åbning, går Mills over til opbygning af sin argumentation. Først kritikken af de dominerende retninger, derefter udarbejdelse af grundlaget for såvel kritikken som for udarbejdelse af hans alternativ. Bogen afsluttes med en appendiks "om intellektuelt håndværk", hvor Mills afslører hvordan der er tre forudsætninger for den sociologiske fantasi: en anselig mængde ofte rutinepræget arbejde, en intellektuel kådhed og en voldsom trang til at forstå verden, hvor han giver os et indblik i hvordan han udøver håndværket.

Mills kritik af såvel abstrakt teori, hvori der udfolder sig en begrebsverden der efter hans mening bliver til ordflom, som af metodestyret empirisme, der producerer en så reduceret og forenklet forestilling om virkeligheden at magthaverne kan bruge den som legitimering for deres magtudøvelse, er i høj grad også en kritik af de intellektuelles manglende moralske engagement og stillingtagen, der netop gør dem brugbare for magthaverne.

Som modgift mod den lemlæs-

tende forenkling anfører Mills "at enhver seriøs tænker hele tiden må være bevidst om – og derfor i stand til at kontrollere – de abstraktionsniveauer, han arbejder på. Evnen til at bevæge sig mellem forskellige abstraktionsniveauer på en let og forståelig måde er et særkende for den fantasifulde og systematiske tænker." (s.45)

Måske er det væsentligste i Mills fremstilling at han konsekvent tager afsæt i værdierne frihed og fornuft, der mødes i den demokratiske offentlighed. Videnskabsmanden, teoretikeren, evaluatoren har en moralsk forpligtelse i forhold til de værdier, som i øvrigt er trængte i moderniteten. På den ene side har vi ifølge Mills i dag muligheden for at forholde os fornuftigt, fordi vi faktisk kan have indsigt i mangt og meget. På den anden side foregår der en bureaukratisering af fornuften og debatten, den instrumentelle rationalitet dyrkes, men den fremmer ikke fornuften. Den sociologiske fantasi der lægger forbindelser mellem de hverdagsproblemer mennesker oplever og samfundsmæssige forhold er kuren for den afsporede rationalisering, idet den insisterer på en offentlig problematisering af samfundsmæssige forhold der angår alle.

Bureaukratisering af debatten og instrumentalisering af fornuften hænger sammen med anvendelse af det naturvidenskabelige paradigme på det sociale felt. Resultaterne af forskning af denne art "har rejst flere problemer – såvel intellektuelle som moralske – end de har løst." (s. 27). Oplysning (fornuft) og information er ikke tilstrækkelig. Mills pointe fra 1959 er tankevækkende i vor egen videnssamfunds-tidsalder: "I denne kendsgerningens tidsalder dominerer information ofte deres (dvs. offentligheden, anm. bemærkning) opmærksomhed i en sådan grad, at deres evne til at assimilere den lammes." (s. 17) Igen fremstår her Mills ærinde: At forsvare værdierne frihed og fornuft. Bogen argumenterer for at fornuften er mere end information, mål-rationalitet og instrumentel hand-

len. Den enkeltes frihed kan kun realiseres når man gør sig umage for at forstå sammenhængen mellem personlige bekymringer og samfundsmæssige strukturer.

At bogen fortsat er aktuell fremgår når man konfronterer den med aktuelle tekster. Til det formål har vi valgt to tekster: den siddende regerings "Socialpolitiske redegørelse 2002" og Socialpædagogernes Landsforbunds formands oplæg om dokumentation i det pædagogiske arbejde.

Wright Mills skriver om frihed: *"Frihed er ikke blot muligheden for at gøre hvad man har lyst til, og den er heller ikke blot det at kunne vælge mellem fastsatte alternativer. Frihed er først og fremmest chancen for at formulere de foreliggende valgmuligheder, drøfte dem og derpå træffe et valg. Det er derfor, friheden kun kan eksistere, hvis fornuften tildeles en større rolle i menneskelige anliggender. I et enkelt menneskes biografi og i et samfunds historie består fornuftens sociale opgave i at formulere valg, udvide de menneskelige beslutningers rækkevidde i skabelsen af historien."* (s. 178).

I regeringens socialpolitiske redegørelse skrives der også om frihed, og "frit valg – også til de udsatte grupper" bliver endda fremhævet som første bud på nødvendige forandringer. Når den enkelte sættes i centrum – det er regeringens målsætning – skal den enkelte have større mulighed for at vælge hvilket tilbud der bedst tilfredsstiller de individuelle ønsker og behov. Den offentlige opgave bliver derfor at udvikle "leverandørmarkedet" og at sørge for at der udarbejdes kvalitetsstandarder, således at borgeren ved hvad han kan vælge imellem. Hvor Mills fremhæver at dem der ikke kan hæve sig over deres hverdagsmiljøer i kraft af en strukturbevidsthed, og som heller ikke råder over handlingsmuligheder, som kan udvirke strukturelle forandringer, først skal vinde frihed gennem indsigt i den betydning som strukturelle tendenser og beslutninger har for deres hverdagsmiljøer, vægter regeringen tilsyneladende at afstå fra den pædagogiske opgave for at

kunne tage sig af en serviceopgave der giver ro på bagsmækken og ikke skaber offentlig debat. Som om de personlige bekymringer kan bringes ud af verden på bekymringernes niveau, og ikke behøver at blive forstået i lyset af store offentlige spørgsmål.

En udvikling af "leverandørmarkedet" forudsætter at de forskellige produkter kan sammenlignes. Kvalitetsstandarder kan opfattes som en slags varedeklARATIONER på tilbud: hvordan er den tilrettelagt, hvad er indholdet i den og hvordan følges der op på den. Borgeren skal forsynes med viden om indsatsen: hvad kan jeg forvente af den. Skal man kunne fremlægge den viden, må man også have undersøgt indsatsen, den skal være dokumenteret, man skal have målt effekten, således at man ved "hvad der virker". Det sidste står også i den socialpolitiske redegørelse i anførelsestegen (s. 95).

Socialpædagogernes fagforening tænker tilsyneladende i samme baner. Formand Kirsten Nissen afviser således lidt forurettet at SL indtil for få år siden har modsat sig effektmåling. "Tværtimod", siger hun på et FOKUS-møde i 2002, "man kan faktisk stort set måle hvad man vil" og "det er nødvendigt at den socialpædagogiske indsats bliver mere resultatorienteret og i højere grad baseres på viden." "Det er helt nødvendigt, at vi er i stand til at dokumentere resultaterne af indsatsen, hvis vi skal skabe bedre rammer og betingelser for børnenes, de unges og brugernes udvikling." Kirsten Nissen citerer med tilfredshed fra socialministeriets kvalitetsprojekt på anbringelsesområdet (KABU), at "udgangspunktet vil være, at formulere en række eksemplariske manualer, konkrete metoder og modeller. Der skal beskrives kvalitets- og effektmål på en måde, så manualerne kan indgå som inspiration til kommunernes, amternes og anbringelsesstedernes egne udviklingsprocesser."

Vi formoder at hendes begrundelse for at fremhæve "eksemplarisk" og "egne" er den samme som socialministeren vil anføre for anførselstegnene omkring "hvad

der virker". Sagen er vel blandt andet, at begge parter et eller andet sted ved at det er svært at komme udenom at "For så vidt mennesker besidder en vis grad af frihed, er det svært at forudsige, hvad de vil gøre." (Mills s. 122), og at man ikke kan planlægge uforudsigelige forløb. Samtidigt vil de sikkert også forhindre at vidensbaseringen skulle føre så vidt at deres egne meninger kunne blive sat ud af spil. Alligevel tildeler de samfundsvidenskaben rollen som social ingeniør, hvorved de sætter et teknokratisk slogan i stedet for det der bør være et velovervejede, moralsk valg (s. 122), og de fremmer fornuftens og debattens bureaukratisering.

"Det er nødvendigt, at den socialpædagogiske indsats bliver mere resultatorienteret og i højere grad baseres på viden. Hvis jeg skal sige det lidt provokerende, foretrækker vi viden frem for holdninger. Vi vil hellere se resultater end høre meninger," siger SL formand Kirsten Nissen på FOKUS-møde april 2002.

Vigtigheden af at basere sig på viden kan ingen i det moderne samfund vel være uenig i. Det interessante spørgsmål bliver med Mills at interessere sig for hvilken viden der er behov for. For SL er svaret givet af Kirsten Nissen i sin tale på Pædagogiske dage 2003:

"Jeg er derfor også nødt til at sige, at det ikke kun handler om hvordan den enkelte medarbejder kan dokumentere og evaluere sit daglige arbejde og hvordan denne viden kan deles med kollegerne. Det er heller ikke kun et spørgsmål om hvorledes dokumentation og evaluering indarbejdes i institutionernes hverdag som systematisk erfaringsopsamling...."

Det handler også – på et mere generelt plan – om, hvordan de amtskommunale forvaltninger kan foretage opfølgning og evaluering af arbejdet og bidrage til at der udvikles fora, der kan støtte dokumentation og evaluering. Der bør etableres dokumentationssystemer og evalueringsmetoder på sektorniveau."

Set med Mills optik et eksempel på at søgen efter viden bliver filteret gennem den hæmmende metodologi og indsats i et bureaukratisk system, hvor målet tilsyneladende er en ophobning og systematisering af

viden med henblik på formidling. Og spørgsmålet må blot være om det er den slags viden pædagogikken i dag har brug for. Som Mills bemærker, skaber den abstrakte empirismes metodologiske hæmning ingen ny viden om mennesket og samfundet. Endsige skaber den heller ingen ny teori, der kan bidrage til udvikling af pædagogisk praksis.

I socialpædagogikken er der imidlertid også en tradition hvori det pædagogiske forhold opfattes som et ubestemt forhold, det vil sige et forhold mellem frie og lige mennesker der agerer i en forunderlig og foranderlig verden. Det betyder at det grundlæggende må respekteres at planlagte forløb ændres undervejs og at indbyrdes forståelse er grundlaget for forhandlingen af det ubestemte forhold (se f.eks. Jan Jaap Rothuizen: *Pædagogisk arbejde på fremmed grund*).

For SL er denne konstatering af det pædagogiske forholds grundlæggende ubestemthed dog mest en irritation og kilde til manglende resultatmålbarhed. I "Og hvad kan vi så lære af det?", et hæfte, der indeholder praktiske anvisninger på, hvorledes det socialpædagogiske arbejde kan dokumenteres og måles, lægges der en direkte forbindelse mellem risikoen for at fagligheden udvikler sig tilfældigt (s. 3) og en manglende fokus på planlagte resultater og på hvilke indsatser der virker i forhold til hvilke personer (s.5).

Wright Mills er ikke synderlig interesseret i bestræbelser på at påvise kausale forbindelser mellem elementer der snarere er produkt af metodemæssige valg end at de som sådan forefindes i virkeligheden. Han vidste i 1959, som Birger Perlt beskriver det i 2001, at mangfoldighed, brud og diskontinuitet er eksistentielle grundvilkår, og at fortidens ideer om at reparere mennesker der var gået i stykker derfor ikke holder: der er ikke længere nogen model at bruge som forbillede når man skal reparere – der er ikke noget at referere til. I den postmoderne periode (begrebet bruges på s.169!) er der brug for håndværkere der kan improvisere med

udgangspunkt i temaet om fornuft og frihed, der kan pendle frem og tilbage mellem den enkeltes personlige bekymringer og offentlige spørgsmål der vedrører magt og social struktur. Mills taler lidenskabsligt for at man skal bestræbe sig på at forstå sammenhænge, så man kan orientere sig og træffe sine valg. Forståelse er for ham et produkt af sociologisk fantasi og offentlig diskussion, og derved bidrager forståelse på en gang til individets selvopdragelse og til samfundets demokratisering.

Litteraturhenvisninger:

- Madsen, Sven H.: *Og hvad kan vi så lære af det? Resultatmåling som bidrag til læring og kvalitetsudvikling i socialpædagogisk arbejde*. Socialpædagogernes Landsforbund, 2000.
- Mills, C. Wright: *De nye middelklasser: En sociologisk analyse af middelstanden i det tyvende århundredes USA*. Fremad, København, 1968.
- Mills, C. Wright: *Makteliten*. Rabén & Sjögren, Stockholm, 1971.
- Negt, Oskar : *Sociologisk fantasi og eksemplarisk indlæring: til teori og praksis i arbejderuddannelsen*" Kurasje, København (1981);
- Nisbet, R.A : *The Sociological Tradition*, Heinemann, London 1966.
- Nisbet, R.A: *Sociology as an Art Form*, Heinemann, London 1976.
- Nissen, Kirsten: "Pædagogisk dokumentation" i *FOKUS-nyt* nr. 19 (2002): Dokumentation af det pædagogiske arbejde – hvor er vi på vej hen. Se også: <http://www.fokus-net.dk/pjecer/dokupjecer/doku19.pdf>
- Nissen, Kirsten : "SL og formidlingen af socialpædagogisk praksis", tale på Pædagogiske dage 2003 på Vingsted-centret.
- Perlt, Birger: "Mellem teori og arbejdsredskab". I. *Socialpsykiatri*, tema-nummer om metode og metodeudvikling, nr 2, 2001.
- Rothuizen, Jan Jaap: *Pædagogisk arbejde på fremmed grund – på vej mod en ny forståelse af pædagogisk faglighed og praksis* Gyldendal 2001.
- Socialpolitisk redegørelse 2002. *De udsatte grupper. Fra kanten af samfundet til kernen i socialpolitikken – socialpolitik på brugernes præmisser*. Socialministeriet, Kbh 2002.

Noter:

1. Wright Mills skriver f.eks.: What we experience in various and specific milieux, I have noted, is often caused by structural changes. Accordingly, to

understand the changes of many personal milieux we are required to look beyond them. And the number and variety of such structural changes increase as the institutions within which we live become more embracing and more intricately connected with one another. To be aware of the idea of social structure and to use it with sensibility is to be capable of tracing such linkages among a great variety of milieux. To be able to do that is to possess the sociological imagination.

I oversættelsen læser vi: Jeg har påpeget, at det, vi oplever i forskellige og specifikke miljøer, ofte er forårsaget af strukturelle forandringer. For at forstå de forandringer der finder sted i mange personlige miljøer, må vi altså rette blikket ud over dem, og antallet af forskelligheder af de strukturelle forandringer vokser i takt med, at de institutioner, vi lever indenfor, bliver mere omfattende og mere tæt forbundet med hinanden. At være bevidst om den sociale strukturs begreb, og at kunne anvende det med omtanke er det samme som at være i stand til at spore sådanne forbindelser mellem et utal af forskellige miljøer. Er man i stand til det, er man i besiddelse af den sociologiske fantasi. (s. 22)

En mere fri oversættelse kunne være: Det som vi oplever i forskellige og specifikke hverdagskontekster har oftest en forbindelse med strukturelle ændringer. Følger vi den tankegang, så er det oplagt at vi kun kan forstå ændringer i sådanne hverdagskontekster og hverdagsoplevelser ved at gå bag om dem. Antallet og mangfoldigheden af sådanne strukturelle ændringer tager til i takt med at de institutioner som vi bevæger os i omslutter os mere, og indgår i mere komplekse forbindelser med hinanden. At være bevidst om ideen om en social struktur, og evnen til at bruge den bevidsthed med omhu, er det samme som at evne at spore sådanne forbindelser i mange forskellige hverdagslivskontekster. At kunne gøre det er at have sociologisk fantasi.

2. Mills udtrykker "grand theory" oversættes med "høj teori", hvorved man bibeholder den lidt bidende dobbelttydighed af noget der både er stort og grandios, uden jordforbindelse.

Jan Jaap Rothuizen er afdelingsleder ved Jydsk Pædagog Seminarium.

Torstein Thorstensen er underviser og konsulent samme sted